

Monica Braw: Massakern i Nanjing – politisk tvistefråga ännu 70 år efteråt

I den kinesiska staden Nanjing, som tidigare kallades Nanking, finns ett museum ”till minne av offren för massakern i Nanjing förövad av de japanska angrifarna”. Bland foton och föremål kan man försjunka i tankar om omfattningen av de fruktansvärda händelserna framför en mycket stor samling runda stenar. Det sägs att de är lika många som antalet dödade i massakern. Just den siffran är en av de frågor som kontroversen kring massakern rör sig om. Med jämna mellanrum blossar den upp med följder för i första hand de diplomatiska relationerna mellan Kina och Japan. Eftersom dessa stater är de mäktigaste i Östasien påverkar förhållandet dem emellan också internationell politik i vidare bemärkelse.

Det kan tyckas egendomligt att en händelse som ägde rum för så länge sedan, då dessutom både Kinas och Japans politiska landskap såg totalt annorlunda ut, kan fortsätta att ha så stor betydelse. Orsaken är både enskilda människors historiska minne, propagandavärdet och den vidare frågan om skuld som varit aktuell sedan andra världskrigets slut.

Men just denna händelse, massakern i Nanjing, ägde rum innan andra världskriget ens brutit ut och långt före Japan anföll USA i Pearl Harbor den 7 december 1941.

Japansk imperialism i Manchuriet

I Japan talar man om *Det femtonåriga kriget* eller *Stilla Havskriget*.¹ Det innefattar Japans deltagande i andra världskriget men börjar redan 1931 med Japans invasion av Kina. Det tidigare samurajväldet hade sedan Meijirestaurationen (1868-1912) byggt upp en modern armé, som gick segrande ur sitt första krig, kinesisk-japanska kriget 1894-95 och, ännu mera sensationellt, mot den europeiska stormakten Ryssland i rysk-japanska kriget 1904-05. Båda dessa krig gällde inflytandet i Korea och nordöstra Kina. Resultaten innebar dock besvikelser för Japan som inte ansåg sig ha blivit tillräckligt belönat med territorium och krigskadestånd, trots att Taiwan blivit japanskt och Japan fått kontroll över Guangdong-området och området kring Södra Manchuriska järnvägen mellan Port Arthur (Lüshun) och Cahngchun (Ch'ang-ch'un). Övertygelsen att Japan hade lika stora rättigheter att lägga sig till med kolonier som västerländska stormakter växte sig starkare. År 1910 gjordes Korea till japansk koloni. I samma anda förstärktes den japanska kontrollen över järnvägen med omkringliggande område genom delar av Manchuriet, bland annat genom företag som var knutna till järnvägen, till exempel kolgruvor. Japan började i officiella sammanhang ifrågasätta att Manchuriet överhuvudtaget var kinesiskt, vilket blev ett steg mot annektering. I japansk debatt beskrevs Kina som disintegrerat, både på grund av utländska koncessioner och inre sönderfall. Krigsherrar hade tagit makten över delar av Kina, där de härskade enväldigt. Nationalistpartiet, Kuomintang, som leddes av Chiang Kai-Shek, försökte återföreina Kina. Det var också kommunistpartiets ambition under ledning av Mao Tse-tung. Olika maktkonstellationer uppstod och upplöstes åter samtidigt som strider mellan olika grupper och olika fraktioner inom dessa grupper böljade fram och tillbaka.

I detta läge beslutade sig den del av den japanska armén som kallades Guangdong-armén, eftersom den var förlagd till Guangdong, att förverkliga sina egna planer. Den var ansvarig för säkerheten längs järnvägen genom Manchuriet. Med ett iscensatt angrepp mot japanska organisationer i Manchuriets huvudstad Mukden (Shenyang) och senare mot själva järnvägen skapade Guangdongarmén ett tillfälle att ockupera hela Manchuriet. Regeringen i Tokyo hade inget att göra med kuppen men var heller inte främmande för att förvandla Manchuriet till lydrike. En av orsakerna kan beskrivas med ett begrepp från Hitlertyskland: Lebensraum – Japan ansåg sig behöva både jordbruksmark och territorium med råvarutillgångar för att växa. Den 1 mars 1932 utropades Manchuriet som självständig stat med namnet Manchukuo med

den avsatte kinesiska kejsaren Puyi (kin. P'u-i) som president, i praktiken japansk marionett. I omvärldens ögon var Manchukuo inget annat än en japansk lydstat.

Internationella protester hade ingen effekt. Enda resultatet av att Japan kritiserades i Nationernas förbund blev att Japan trädde ur världsorganisationen. Den japanska expansionen i Kina utvidgades gradvis trots intensiva kinesiska protester, inte minst i Shanghai där strider utbröt. Shanghai var, som idag, en världsstad och ett internationellt ekonomiskt centrum. Där fanns flera utländska koncessioner med ett stort antal utländska invånare.

Sedan Manchukuo bildats fortsatte Japan sina erövringar genom att invadera angränsande kinesiska provinser. Det inkluderade Mongoliet. Den japanska strategin gick ut på att hela norra Kina skulle kunna utgöra ett skydd mot anfall från Sovjetunionen. Sammandrabbningar hade ägt rum längs floderna Amur och Ussuri. Inom den japanska armén rådde dock oenighet om omfattningen av Kina-expeditionen: skulle man nöja sig med att erövra norra Kina eller utvidga kriget ytterligare?

Krig mot Kina 1937

I juli 1937 bröt fullt krig ut efter ett förfluet skott vid Marco Polo-bron (Lukouchiao på kinesiska) utanför Peking. Nationalistregeringens ledare Chiang Kai-Shek planerade därefter att locka bort de japanska trupperna från norra Kina genom att iscensätta attacker mot de 30.000 civila japaner som fanns i Shanghai. Han var säker på lokalt stöd eftersom hans regim till stor del finansierades från Shanghai. Det fanns heller inga japanska marktrupper i staden. Men Chiang hade räknat helt fel. Efter strider som la stora delar av staden öde segrade tillskyndande japanska trupper under ledning av general Matsui Iwane. En kvarts miljon kineser drabbades, bland dem otaliga kvinnor och barn som dödats, tusentals västerlänningar internerades i japanska läger och Chiang Kai-Sheks trupper flydde längs Yangtze-floden. Matsui Iwane utnämndes till överbefälhavare för Japans nyupprättade Centralkinesiska expeditionsstyrka. De japanska trupperna drog vidare mot Chiang Kai-sheks huvudstad Nanjing.

På det här stadiet togs ett japanskt fredsinitiativ men motsättningarna både mellan politiker och militär och inom militären var stora och beslutsfattandet hade blivit alltmer oklart. På den kinesiska sidan tvekade Chiang Kai-shek. När han till slut meddelade sitt intresse för att förhandla om fred var det för sent. Ordern till general Matsui att marschera mot Nanjing hade redan börjat verkställas.

Evakueringen av Nanjing inleddes inför hotet från de annalkande japanska trupperna. Den omfattade både tjänstemän och militär, både ministrar och Chiang Kai-shek själv. Praktiskt taget hela poliskåren och nästan alla läkare och sjuksköterskor gav sig av. Många av dessa, liksom andra invånare, kom aldrig längre än till tågstationen och kajerna vid floden. Transportmedlen var fullständigt otillräckliga. De enda soldater som hölls kvar var 22.500 man ur den så kallade "försvarskåren". Försvaret bestod i att stadsmuren och portarna i den barrikaderades. När de japanska trupperna närmade sig tände försvararna eld på bebyggelsen utanför stadsmuren så att Nanjing blev omgivet av en eldkrans.

Attacken inleddes kl 14 den 10 december 1937. General T'ang Sheng-chih, som ledde försvarskåren, flydde två dagar senare med sin stab ombord på en båt. Soldaterna inne i staden greps av panik och strömmade ut mot stadsporten Chungshan där det bildades en trafikstockning av människor, vagnar och djur. Alla försökte fly men ingen kom någon vart. Då började anfallarna bombardera staden. De flyende försökte ta sig över stadsmuren men sköts i många fall ihjäl. De som lyckades hoppades på att de skulle kunna ta sig ombord på båtar och pråmar vid floden. Otaliga drunknade. Liken låg staplade i strandbrädden och på kajerna. Efter tre dagars strider föll Nanjing. Kvar fanns då uppskattningsvis 400.000-500.000

invånare samt ett antal västerlänningar. Den 13 december gick de japanska trupperna in i staden. Då inleds det som kallas Massakern i Nanjing, eller Våldtäkten på Nanjing.

Överbefälhavaren Matsui Iwane, som fått ett anfall av den tuberkulos han led av, kallade samman sina stabsofficerare före intåget i Nanjing. Enligt ett vittnesmål vid Internationella krigstribunalen i Tokyo (Tokyotribunalen) 1946-48 gav han order om att ockupationen skulle genomföras på ett sådant sätt att armén ”strålade i ögonen på kineserna och fick dem att känna tillit till Japan”. Till sina officerare sa han:

”Den kejserliga arméns intåg i en främmande huvudstad är en stor händelse i vår historia...som drar till sig världens blickar. Ingen enhet tillåts därför att odisciplinerat gå in i staden...upplys dem på förhand om vad som gäller och vilka de utländska rättigheterna och intressena är...Plundring är absolut förbjuden. Sätt ut vakter där det behövs. Plundring och vårdslöshet med eld...straffas strängt. Sänd in många militärpolis...med trupperna till den muromgivna staden för att på det viset förhindra illegalt uppförande.”(2)

Det är möjligt att han utfärdade denna order därför att han, som inte själv kunde leda trupperna på grund av hög feber, fruktade följderna under den nye befälhavaren. Hans ersättare blev överraskande prins Asaka, ingift släkting till kejsar Hirohito och känd som excentrisk playboy utan militär erfarenhet. Verkligheten blev dock en helt annan än den som enligt vittnesmålet föreskrivit av Matsui. Enligt ett dokument som publicerats i Kina hade lägre officerare den 13 december försetts med en order som i utdrag lydde:

”Alla krigsfångar ska avrättas. Avrättningsmetod: dela fångarna i grupper om ett dussin. Skjut för att döda var för sig....Varje kompani ska fullborda förberedelserna före 5:00. Avrättningarna inleds vid 5:00 och avslutas vid 7:30.” (3)

Soldaterna skulle säkra området, finna mat, bränsle och logi samt förstöra industri- och affärsområden. De 50.000 soldater som först intog staden var disciplinerade även om deras order innebar att de sköt ner alla misstänkta kinesiska soldater i staden alternativt samlade ihop dem och avrättade dem gruppvis. De skövlade, bröt sig in i fastigheter, beslagtog vad de fann och brände sedan ner det plundrade området. (4)

Men den 15 december förändrades plötsligt erövrarnas beteende till något ännu värre. Alla kinesiska män riskerade att tillfångatas och avrättas eftersom det enda kriterium de japanska soldaterna nu gick efter var om en mans händer var valkiga. Det togs som bevis för att det rörde sig om en soldat som försökte dölja sig genom att ha civila kläder, men drabbade naturligtvis också civila arbetare. Många flydde in i den säkerhetszon som ett tjugotal västerlänningar hade upprättat på initiativ av den amerikanske prästen W. Plumer Mills. (5) Ledaren för räddningsverksamheten var en tysk anställd hos Siemens, John Rabe, som var nazistpartiets ledare bland tyskar i Nanjing. Han utförde mycket av sitt räddningsarbete med en nazibindel synligt fäst om överarmen i förhoppningen att det skulle hjälpa honom i hans argumentation med japanerna för att rädda kineser. Japan var ju bundsförvant med Nazityskland. Till att börja med förhandlade han förbindligt med japanska befälhavare, men sedan japansk disciplin upplöstes levererade han en skrivelse där han inte skrädde orden:

”Alla 27 västerlänningar i staden vid detta tillfälle och våra kinesiska invånare blev totalt överraskade av det skräckvälde av rån, våldtäkt och dödande som era soldater satte igång den 14! ...Igår, på ljusan dag, blev flera kvinnor våldtagna på Seminariet mitt i ett stort rum fyllt av män, kvinnor och barn! Vi...västerlänningar kan inte ge mat åt 200.000 kinesiska civila och skydda dem natt och dag. Det är de japanska myndigheternas skyldighet.” (6)

Säkerhetszonen kom att hysa hundratusentals personer under sex veckor utan att ha några speciella tillgångar på mat, bränsle, kläder eller ens medicin. Några få läkare arbetade dygnet runt. Men zonen var inte på något vis fredad. Av medkänsla för kinesiska

soldater som övergetts av sina officerare lät Rabe och andra västerlänningar dem gömma sig i zonen. De japanska soldaterna trängde sig in och samlade ihop dem som hade valkar i händerna efter att ha använt gevär.

Våldtäkterna ute i staden blev värre och värre. Rabe skrev i sin dagbok:

”De fortsatte våldta kvinnor och flickor och döda allt och allting som gjorde något som helst motstånd, försökte fly eller helt enkelt råkade vara på fel plats vid fel tidpunkt. Där var flickor under åtta år och kvinnor över 70 som våldtogs och sedan, på det mest brutala sätt som var möjligt, slogs ner och misshandlades. Vi hittade lik av kvinnor... som genomborrats av bambustänger. Jag såg offren med egna ögon – jag talade med en del just före deras död och deras kroppar fördes till bårhuset....så jag kunde övertyga mig om att alla dessa rapporter var sanna.” (7)

Rabes och andras ögonvittnesrapporter överensstämmer med ett omfattande bildmaterial.(8) Förhållandena bevitnades också under de sex veckor händelserna pågick av många journalister, dels japanska, som följde med trupperna, dels utländska som befann sig i Nanjing eftersom det var nationalistregeringens huvudstad.

Pressrapporter och diplomati

I Japan rådde vid denna tid sträng censur. Formellt utgjordes den av granskning efter publicering men i praktiken lämnades material in i förväg och bedömdes av censorer.(9) Stora tidningar utövade självcensur genom att ha en egen censor på redaktionen som granskade allt material. (10) När kriget i Kina bröt ut på allvar sommaren 1937 fick dessutom media specifika förhållningsorder från regeringens Informationskommitté med namnet ”Behandlingen av nyheter om den föreliggande situationen”. Den innehöll bland annat följande:

”Ni förväntas att utöva självkontroll och inte trycka uttalanden som på något sätt skadar våra nationella intressen eller hindrar internationell tilltro.”

Material som speciellt nämndes var sådant som innehöll åsikter mot krig och sådana som gav intryck av att den japanska utrikespolitiken var aggressiv. (11)

Iris Chang, en kinesisk-amerikansk journalist och forskare, som skrev den mycket uppmärksammade och kontroversiella *The Rape of Nanking. The Forgotten Holocaust of World War II* uppger att japanska tidningar publicerade bilder av kinesiska män som samlades ihop för att avrättas och högar med lik samt chockerade rapporter av japanska journalister, dock utan att uppge källa.(12) Japanska böcker om Nanjing, som publicerades långt efteråt, uppger däremot att den typ av brott som begicks i Nanjing inte kunde rapporteras eller ens citeras i japansk press på grund av censuren och att de endast meddelades att många fångar hade tagits i Nanjing och att många kinesiska döda lämnades utan att begravas.(13) Ett exempel på hur japansk militär förhöll sig till kineser publicerades dock och slogs upp stort. Det gällde två fänrikar som tävlade om vem som kunde hugga huvudet av 100 kineser snabbast. Tävlingen följdes av tidningen Tokyo Nichi Nichi Shimbun, åtföljd av foton. (14) På 1980-talet utkom böcker i Japan och Kina med samtida rapporter av japanska korrespondenter. Imai Masatake, militärkorrespondent, skrev om ”den mörka siluetten av ett berg bestående av döda kroppar” där andra hade till uppgift att kasta de ibland ännu levande kropparna i floden. Hans kollega Omata Yukio beskrev hur fångar radades upp. De som stod i första raden blev halshuggna medan de i andra raden fick knuffa ner de föregående i floden innan de själva stod i tur att bli avrättade. Fotografen Kawano Hiroki förundrades över färgerna i en blodfylld damm och önskade han hade haft färgfilm. (15)

De många västerländska journalister som befann sig i Chiang Kai-sheks huvudstad rapporterade detaljrikt om händelserna, som uppmärksammades i vida kretsar. Från USA fanns korrespondenter för både nyhetsbyrån Associated Press och tidningarna New York Times och Chicago Daily News medan två amerikanska filmbolag hade fotografer där. Deras journalfilmer visades på många biografier. (16) USA:s ambassadör i Tokyo Joseph Grew skrev upprörd i sin dagbok:

”..de motbjudande illdåden i Nanjing har fläckt Japans ära så att det gett främmande nationer en ny uppfattning om traditionell Bushido och Japans heder. Japans rykte kan aldrig återupprättas.”(17)

Frågan hur mycket den politiska och militära ledningen i Tokyo kände till om händelserna i Nanjing sysselsätter historiker än idag. Herbert P. Bix har speciellt försökt reda ut frågan och kommit fram till att de medlemmar av kejserliga familjen som innehade ledande poster samt arméminister Sugiyama Gen var väl medvetna om vad som hänt, liksom åtminstone en parlamentsledamot och ämbetsmän vid utrikesministeriet (Gaimusho). Bevis för detta ger utdrag ur dagböcker. Chefen för Gaimushos Östasiatiska byrå Ishigari Itaro skrev till exempel:

”Ett brev anlände från Shanghai med detaljerade rapporter om illdåd vår armé begått i Nanjing. Det beskriver en fruktansvärd situation med plundring och våldtäkt. Gode gud, är detta hur vår kejserliga armé uppför sig?”(18)

Ambassadör Grew protesterade formellt inför utrikesminister Hirota Koki mot skövling av amerikansk egendom och vanhelgande av amerikanska flaggan i Nanjing.(19) Diplomaten Hidaka Shinrokuro besökte också Nanjing efter det att staden hade kapitulerat och rapporterade sedan till Gaimusho. Bix diskuterar i det sammanhanget huruvida kejsar Hirohito själv kände till vad som pågick och kommer fram till att det är troligt. Några ovedersägliga bevis har han dock inte. (20)

Nationalistregeringen i Kina tog naturligtvis också tillfället i akt att föra fram sin sak. Situationen i Kina tillmättes stort intresse inte minst i USA. Kina hade ända sedan slutet av 1800-talet setts som amerikansk intresseområde som potentiell marknad och missionsfält. Japans krigföring gjorde att sympatierna för Kina överhuvudtaget växte medan den internationella kritiken mot Japan tilltog. Redan i juni publicerades för övrigt en amerikansk rapport, L.S.C Smythe : *War Damage in the Nanjing Area, December 1937-March 1938* av Nanjinguniversitetet. Den dokumenterade dock inte enbart japanska illgärningar utan underströk att ”uttalanden har publicerats av Kina som lägger odelad och överdriven skuld på Japan för skador som åsamkats invånarna i Nanjingområdet.” Enligt rapporten hade våldet på landsbygden, som var värre än inne i staden, förorsakats av banditer.(21) Men det var kombinationen med en annan händelse som ledde till ytterligare hårdnade attityder gentemot Japan, speciellt från USA och Storbritannien, nämligen den japanska arméns beskjutning av de brittiska kanonbåtarna Lady Bird och Bee och ett japanskt flyganfall mot den amerikanska kanonbåten Panay på Yangtze-floden några mil från Nanjing. Ombord på Panay var flyktingar från Nanjing, bland dem utländska journalister. När de försökte rädda sig från det sjunkande fartyget besköts de och tre personer dog. Dessa angrepp, som ägde rum och fick mycket stor publicitet samtidigt som rapporterna om händelserna i Nanjing började strömma in, bidrog starkt till bilden av Japan som ett direkt hot mot USA. (22) De internationella följderna begränsade sig dock till diskussioner mellan USA och Storbritannien om möjligt samarbete för att motarbeta japanska angrepp i Asien och Stilla Havet. Som bekant blev dessa ansträngningar fruktlösa. Japans krig i Kina utvidgades ytterligare och kom under de därpå följande åren att omfatta stora delar av Öst- och Sydostasien och betydande delar av Stilla

Havet. Den 15 augusti 1945 kapitulerade Japan till slut för de allierade och tvingades underkasta sig en ockupation, som i praktiken var amerikansk, till 1952.

Krigsförbrytare inför rätta

Den 3 maj 1946 inleddes Internationella Militärtribunalen för Fjärran Östern i Tokyo, vanligtvis kallad Tokyotribunalen. Den hade sin motsvarighet i Europa i Nürnberggrättegångarna, men blev trots det mycket mera kontroversiell. Inte enbart vissa japaner utan även en av domarna, indiern Radhabinod Pal var oenig vad gällde bland annat dödsdomarna mot sju japaner i ledande roll. Rent juridiskt har Tokyotribunalen kritiserats för att ha utmätt ”segrarens rättvisa”. Bland annat dömdes de åtalade för handlingar som inte var olagliga när de utfördes. I förlängningen har avrättningarna lett till en politisk fråga som än idag är den starkaste symbolen för att Japan inte gjort upp med sin skuld för de brott mot mänskligheten som begicks under kriget, en symbol som fortfarande påverkar Japans relationer med Kina och Sydkorea. Det gäller Yasukunitemplet.

Yasukunitemplet är helgat alla dem som stupat i Japans moderna (sedan 1868) krig. Varje stupad soldat som gett sitt liv för sitt land anses enligt shintotron ha en gnista av något gudomligt, på samma sätt som både människor och naturfenomen som är utöver det vanliga tros ha detta och därmed bli en *kami*, ofta översatt som gud men snarare bli gudomlig. År 1986 upptäcktes det att askan av de sju japanska ledare som avrättades i enlighet med Tokyotribunalens domslut hade förts till Yasukuni och därmed kom att betraktas som kami. Det året besökte också Nakasone Yasuhiro i sin befattning som premiärminister Yasukuni. Efter honom har flera premiärministrar gjort detsamma. Dessa besök leder alltid till utländska protester och förbistring i relationerna med framför allt Kina eftersom de anses vara tecken på att dessa höga politiker därmed inte erkänner Japans skuld i kriget.

Tokyotribunalen har skärskådats ur flera andra aspekter. Också den dom som gäller Nanjingmassakern är kontroversiell. I det fallet, liksom i andra, gäller kritiken framför allt ansvarsfrågan och misstanken att icke-skyldiga tagit på sig rollen som syndabockar för att skydda de verkligt skyldiga. (23)

Utrikesministern vid tiden för massakern, senare premiärministern Hirota Koki, som fått rapporter om massakern och vidareförmedlat dem till krigsministeriet ansågs inte ha gjort tillräckligt för att stoppa massakern eftersom han nöjt sig med ”försäkningar” från krigsministeriet. Hirota, som också befanns vara skyldig till ”konspiration för att företa aggressiva handlingar” dömdes till döden, den ende civile som avrättades. (24)

General Matsui Iwane, som hade det högsta befälet men inför angreppet på och intagandet av Nanjing ersattes av prins Asaka på grund av sjukdom, dömdes till döden och avrättades. Domen motiverades med ”negativt ansvar”, ett diskutabelt begrepp som möjligen innebar att han inte hade förhindrat trupperna under sitt befäl att iscensätta Nanjingmassakern.(25) Prins Asaka blev inte ställd inför rätta. Detta har lett till diskussion om huruvida Matsui fick bli syndabock för att hindra att en medlem av den kejsarliga familjen, prins Asaka, skulle dömas för krigsbrott. Samma debatt förs för övrigt gällande premiärminister general Tojo Hideki, som också avrättades, och möjligen tog på sig allt ansvar istället för kejsar Hirohito. Den sistnämnde ställdes inte inför rätta på befallning av de amerikanska ockupationstruppernas befälhavare, general Douglas MacArthur, som fruktade att en sådan rättegång skulle gjort det omöjligt för amerikanska trupper att behålla kontrollen över Japan eftersom befolkningen inte troddes acceptera en rättegång mot kejsaren.

General Matsui var dock en erfaren härförare som bland annat intagit Peking och som i triumf red in i Nanjing sedan staden intagits. Som intäkt för hans relativa oskuld har tagits hans eget försvar vid Tokyotribunalen. Det har beskrivits som ofullständigt,

sjävlkritiskt och delvis osant. (26) Han hade också visat offentlig ånger genom att uppföra ett monument till minne av händelserna i Nanjing där jord från Yangtze blandades med japansk jord och formades till en staty av Kannon, barmhärtighetens inkarnation. (27) Inför tribunalen deklarerade han att han var ”lycklig att få sluta på detta sätt” och att han ivrigt gick mot döden eftersom det var hans plikt att dö för kejsaren. (28)

Matsui var emellertid inte ensam om att avrättas för massakern. Krigsrättegångar mot japansk militär hölls i många länder och på många platser. I en del fall dröjde det flera år innan rättegång inleddes och dom föll. Det sammanlagda antalet rapporterade dödsdomar mot japaner i Kina var 149, men omständigheter, förhållanden och domar där och på andra platser är delvis okända. (29). Totalt ställdes 57.000 japaner inför krigsribunaler och 920 avrättades. (30). I Kina hölls sammanlagt tio rättegångar, bland annat i Nanjing, vilket gav Nanjingbor möjlighet att vittna om vad de hade utsatts för. Inför rätta där beskrevs 460 fall av mord, våldtäkt, mordbrand och plundring. Bland de anklagade fanns de två fänrikar som tävlat om vem som snabbast kunde hugga huvudet av 100 kineser. De nekade och påstod det var påfund av utländska journalister. Både dömdes till döden den 18 december 1947 och avrättades. Stort intresse tilldrog sig också rättegången mot generallöjtnant Tani Hisao. Han hade haft befäl över en division som begått många övergrepp. Han fördes till Nanjing från Japan. Inför rättegången öppnades massgravar och skallar radades upp i rätten. Rättegångssalen var fullsatt. Hans dom lästes upp i högtalare för de tiotusentals som samlats utanför. Hans trupper hade, enligt domslutet, brutit mot Haagkonventionen som bland annat fastställt regler för krigföring till lands och behandling av krigsfångar. Han avrättades offentligt i närvaro av stora delar av stadens befolkning. (31)

Japansk historierevisionism

Antalet dödade och våldtagna i Nanjing är fortfarande en källa till oenighet. Vid Tokyotribunalen fastställdes antalet mördade till omkring 140.000. Den siffra Kina numera ger är 300.000. Bland de japaner som inte erkänner att någon massaker ägt rum eller att den haft mindre omfattning talas om 30.000 döda. Men där cirkulerar också uppgifter som kan exemplifieras med en tidigare soldat i Nanjing, Tanaka Masaaki, som 2001 publicerade en engelsk översättning av en bok som tidigare kommit ut på japanska, under namnet *What Really Happened in Nanjing – the Refutation of a Common Myth*. Där uppger han att endast 27 mord ägde rum och att dessa skulle ha skett i den internationella säkerhetszonen. (32)

Massakern i Nanjing är fråga av stor ideologisk betydelse för japanska högerextremister, och också högt uppsatta politiker framför åsikten att ingen massaker har ägt rum. En av dem är Tokyos guvernör, medlem av Liberaldemokratiska partiet som haft regeringsinflytande under praktiskt taget hela efterkrigstiden, Ishihara Shintaro, känd för sina extrema åsikter i många ämnen. Angående Nanjing sa han i en intervju i *Playboy* 1990:

”Folk säger att japanerna ställde till med en massaker (i Nanjing), men det är inte sant. Det är en historia som kineserna har hittat på. Det har fläckt Japans image, men det är lögn.” (33)

Även liberaldemokratiska ministrar har förringat massakern som sådant som händer i krig.

Den japanske historikern Ienaga Saburo kämpade inför domstol i flera decennier för att händelser som massakern i Nanjing skulle beskrivas i skolböcker på ett sätt som gjorde Japans krigföring tydlig för nya generationer. (34) Med jämna mellanrum stryks texter som har med kriget att göra av Undervisningsministeriet, som godkänner alla skolböcker. Även utländska böcker om Nanjing kan leda till debatt och motargument i Japan. Detta blev speciellt tydligt när Iris Changs bok *The Rape of Nanking* skulle ges ut på japanska. Texten

granskades av vissa japanska historiker, som fann sakfel i den, vilket gavs som orsak till att den aldrig kom ut. Det låg dock nära till hands att fästa större vikt vid protester från högerextremister som bland annat misstänkliggjorde Chang eftersom hon var delvis finansierad av kinesiska staten och exilkinesiska organisationer i USA. (35) Även manga, japanska serieteckningar, kan drabbas av sådan självcensur. 2004 drogs två nummer av den populära mangan *Kuni ga Moeru* (Landet brinner) in av förlaget sedan politiker protesterat mot att den beskrev hur japansk militär dödade kineser i aNjingmassakern. (36)

Ögonvittnen till massakern

Det finns dock också röster både bland forskare, journalister och allmänhet som intar en motsatt ståndpunkt. Debatten har tidvis varit mycket livlig och flamar upp med jämna mellanrum, speciellt i samband med japanska premiärministrars besök vid Yasukuni (se ovan). Med tiden har också japanska tidigare soldater trätt fram och berättat om vad de gjort. Den buddistiska lekmanorganisationen Soka Gakkai har publicerat två samlingar med japanska ögonvitnesskildringar från kriget, både av tidigare soldater, civila japaner utanför Japan och på hemmafronten. (37) Den tidigare soldaten Yasuda Toshio beskriver under rubriken ”Att vara soldat är att vara förhäxad” hur japansk militär uppförde sig i Kina:

”I Kina praktiserade den japanska militären en politik som gick ut på förstörelse och död – speciellt vad gällde partisaner. Vi soldater var speciellt befallda att döda, bränna och stjäla varhelst vi kom. En natt före sin död hade dessa tre soldater (som senare hittats nakna, bundna med vajrar och med öron och näsor avhuggna MB) smitit iväg från ett läger för att råna kineserna i grannskapet på den mat de lyckats samla ihop med hårt arbete från det lilla som fanns. De hade blivit upptäckta, stympade och dödade för sitt rånförsök.”(38)

Samme soldat berättar hur han befalldes att sticka ihjäl fyra kinesiska fångar med bajonett medan andra soldater runtomkring hejade på honom. (39) En annan tidigare soldat är en av dem som berättar om ett annat slags avrättningar. Fyra kinesiska unga fångar fick gräva sina egna gravar och deras händer bands sedan bakom ryggen:

”Vid det här laget hade en riktig mur av åskådare samlats. En grupp soldater steg fram till fångarna, vände sig mot åskådarna och skrek: ’Vill någon av er hugga?’ Då hördes rop från folkmassan: ’Sätt igång! Skynda på och ge dem!’ En soldat ryckte upp sitt svärd ur slidan, svängde det över huvudet och, med ett stolt leende på läpparna och ett djupt skrik ur halsen, högg han med de glittrande svärdet, som träffade nacken på en av de knäböjande männen. En knäck och en duns. Fångens kropp ryckte till när hans huvud flög loss. Kroppen föll blödande i gropen.”(40)

Berättaren av det föregående citatet uppträder under pseudonym. Många yngre japaner har vittnat om att man aldrig diskuterade vad männen i familjen hade gjort under kriget. En av dem som tar upp det är historikern Tanaka Toshiyuki. Han skriver om svårigheten att förena den vetskap han med tiden fick om japanska grymheter och den bild han hade av sin far och farbror, tidigare officerare under kriget, som rättrogna, ärliga män.(41) Den japanska forskaren Haruko Taya Cook var närvarande vid ett av de årliga möten som många veteraner håller. Flera av den här gruppens medlemmar hade suttit i Changifängelset i Singapore, dömda för krigsbrott. Deras möte var som vilket party som helst. Efteråt fick Cook tillfälle att diskutera med den veteran som bjudit in henne. Han förklarade att de aldrig talade om kriget eller tiden i fängelse: ”De flesta avslöjar aldrig något om sina rättegångar. De förefaller beredda att ta med sig alla sina minnen i graven.”(42)

På 1980-talet uppmanade Kaikosha, en sammanslutning av tidigare elever vid den kejsrerliga arméns armékadettskola, sina 18.000 medlemmar att lämna ögonvitnesskildringar om Nanjing, förmodligen för att visa att ingen massaker hade ägt rum.

En officer som varit underställd Matsui Iwanes befäl uppskattade till att börja med att 120.000 fångar avrättats. Han ändrade sedan siffran till ”inte mindre än tiotusentals”. Redaktören för Kaikoshas medlemstidskrift fann sig föranledd att kommentera undersökningen med att skriva:

”..det fanns ingen orsak att utföra en sådant omfattande antal illegala avrättningar. Jag måste från djupet av mitt hjärta be det kinesiska folket om förlåtelse.” (43)

Den förste av de soldater som berättat om Nanjing var Azuma Shiro. Han har erkänt att han halshög tio kinesiska soldater och besökte Nanjing 1987 i samband med femtioårsminnet av massakern för att visa sin ånger. (44) Han lät sig intervjuas i japanska media och utsattes därefter för förföljelser av högerextremister. (45) Han liksom till exempel Matsui Iwane (se ovan) sökte försoning både inför människor och gudar, för sina handlingar. (46)

Den första frågan när man hör talas om dessa brott mot mänskligheten, inte minst från enskilda soldater, är nog vad som fick dem att utföra sådana nästan obeskrivliga grymheter. Den medmänsklig aspekten är en viktig sida av saken. En annan är att Kina fram till slutet av 1800-talet hade setts som källan till en del av japansk kultur, inklusive skriftspråk, historiskt statskick och Japans första lagar och alltså var allmänt beundrat och respekterat. Men när Japan besegrade Kina i kriget 1894-95 kom Kina, delvis sönderstyckat av kolonialmakterna, att framstå som efterblivet och handlingsförlamat jämfört med det moderniserade Japan. Historikern Ienaga ger något av bakgrunden till japaners inställning till Kina och kineser genom att redogöra för den inställning till kineser som skolbarn lärde sig genom berättelser om Kinesisk-japanska kriget. Till exempel följande ”krigsrapport”:

”Japanska trupper besegrar kinesiska vid Pyongyang och vinner stor seger. Kinesiska kroppar uppstaplade högt som ett berg. Åh, vilken storstilad triumf. Chinka, Chinka, så dumma att de stinka.”(47)

Striderna kallades Gyokusai med betydelsen en strid då man var villig att offra sig och varje soldat var djupt indoktrinerad från barnsben till att just vilja offra sig för nationen med kejsarens namn på sina läppar - även om otaliga själupplevda berättelser avslöjar att rop på mor var det överväldigande allmänna. Gyokusai, vilket ordagrant betyder att krossa juveler, det vill säga det värdefullaste man äger, är ursprungligen ett klassiskt kinesiskt uttryck som glorifierar krig och död. Det ger associationer till hjältemodiga soldater som kastar sig in i striden mot en överlägsen fiende. I verkligheten var soldaterna ofta miserabelt utrustade utan ens tillräckligt med mat. Men de var absolut förbjudna att kapitulera. (48) Nohara Teishin, som senare deltog i invasionen av Nanjing, beskriver en soldats liv:

”Striderna var alltid hårda. Det finns många bäckar i Centrala Kina. De döda japanerna och kineserna föll i dem och blev hoptrasslade på ytan. Många hundra på en gång. Det var förfärligt. Liken hindrade en att komma fram. Om man sköt undan dem med en stav satte de sig lätt i rörelse, hela massan flöt undan. Vi hämtade vatten från de bäckarna för att koka vårt ris.

Snart spred sig kolera... När vi slagit läger kunde jag göra något (för min sjuke vän MB) men när vi skulle strida måste jag lämna honom...” (49)

Den japanske soldaten betraktades som kanonfoder av officerskåren som själv hade genomgått en träning med huvudvikt på vilja att dö enligt samurajideal. Det ansågs inte nödvändigt att förbereda soldaterna psykologiskt inför en strid, de var redan indoktrinerade och greps ibland av rena masshysterin sedan deras officerare uppmanat dem att leva upp till förväntningarna på dem. (50) Det betyder inte att alla handlingar accepterades. Många

besträffades för plundring och våldtäkt, till och med för spel och dobbel vid krigsrättegångar. I en intern utredning 1940 fastställde arméministeriet orsaken till sådana missgärningar. Skulden las till en del på inkallade reservister, som inte befann sig i strid men ofta just hade deltagit i strid. Orsaken sades bland annat vara ”en känsla av att överlägsenhet och önskan att berika sig, krigströtthet, en längtan att berika sig, att återvända hem i triumf och/eller motvilja mot livet i armén.” (51) Soldater som långt efteråt berättar, hänvisar ofta till ”Sådant är krig” eller ”det var så på den tiden”.(52)

Inför 70-årsminnet

Synen på massakern i Nanjing har, som nämnts ovan, blivit sinnebild för hur Japan och japaner förhåller sig till Japans krigföring i stort. Det är en allmänt utbredd uppfattning att Japan brister i detta jämfört med Tyskland, ja rentav att frågan överhuvudtaget inte diskuteras. Det stämmer emellertid inte. (53) Flera så kallade ursäkter har framförts, bland dem en från kejsar Akihito vid hans statsbesök i Kina år 1992. (54) Frågan om krigsskadestånd fick ingen slutgiltig lösning vid fredskonferensen i San Fransisco och är fortfarande en källa till konflikt. (55) Inom den akademiska världen finns omfattande forskning om kriget som alls inte ursäktar Japan. Så har till exempel frågan om *ianfu*, så kallade sexslavar, förtjänstfullt genomlysts av en japanska forskare, Tanaka Toshiyuki.(56) Det hindrar inte att dessa åtgärder ur många synpunkter anses helt otillräckliga. Till yttermera visso förnekar många ledande politiker att några brott har begåtts, eller förminskar deras omfattning. Högerextremistiska fanatiker basunerar inte bara ut sitt budskap på gatorna med kraftiga högtalarbilar, utan utsätter också meningsmotståndare för hot, ibland också mordförsök. (57)

Inför 70-årsminnet av massakern i Nanjing december 2007-januari 2008 är alltså frågan om Japans skuld, både vad gäller just den händelsen, och Det femtonåriga kriget som helhet, aktuell och kontroversiell i Japan.

Monica Braw, fil.dr. i japansk historia

Denna artikel var först publicerad i Historielärarnas förenings årsskrift 2007

Fotnoter: se nedan sid. 11

Japanska namn har efternamnet först i Japan och denna artikel. I vissa citat är dock namnen presenterade i västerländsk följd.

-
1. Den japanske historikern Ienaga Saburo redogör i *The Pacific War 1931-1945* (New York 1978) s xiii för de olika benämningarna på denna period.
 2. IMFTE domslut, citerat av Iris Chang: *The Rape of Nanjing. The Forgotten Holocaust* (New York/London//Toronto, Canada 1998) sid. 39
 3. Citerad i Chang s. 41 med hänvisning till ”Battalion Battle Reporter” ur Jilin Province Social Science Academy, ed.: *Pictorial Proof of the Nanjing Massacre* (Changchun, PRC 1995) sid. 62
 4. Meirion and Susie Harries: *Soldiers of the Sun* (New York 1992) sid 223.
 5. Säkerhetszonens historia har kartlagts bland annat av Chang s.105-139. Hon sökte också upp John Rabes familj i Tyskland och fick läsa hans dagbok från Nanjing som han skrev tills han lämnade staden 1938. Han dagbok finns nu i Yale Divinity School Library, USA. Följande skildring av massakern är delvis hämtad från citat ur denna dagbok publicerade i Chang.
 6. Citerad i Chang s. 118
 7. citerad i Chang s. 119
 8. Bildmaterialet finns publicerat på flera webbsidor, bl a www.cnd.org/massacre, www.cnd.org/njmassacre och www.centurychina.com/wiihist/njmassacre
 9. Ienaga s. 17
 10. Monica Braw: *The Atomic Bomb Suppressed. American Censorship in Occupied Japan* (Armonk, New York 1991) s. 36

-
11. Ienaga s. 100
 12. Chang s 143
 13. Hänvisningar hos Herbert P. Bix: *Hirohito and the Making of Modern Japan* (New York 2000)
 14. Bix s.336, Chang fotosektion med foto av *Tokyo Nichi Nichi Shimbuns* artikel i bildavsnitt mellan sidorna 146-147.
 15. Citerade i Chang s.47-48. Som källa uppges publikationer från Kina samt Omata Yukio: *Reports and Recollections of Japanese Military Correspondents* (Tokyo 1985). Det framgår emellertid inte att dessa ögonvittnesskildringar publicerats i samband med Massakern i Nanjing. Detta är heller inte troligt på grund av censuren.
 16. Chang s. 144-146
 17. Sterling Seagrave: *The Yamato Dynasty* (London 1999) s. 168
 18. Citerad i Bix s. 336
 19. Ibid. s. 337
 20. Ibid. s.336-337
 21. Harries s.226
 22. Bix s.340
 23. Richard H. Minear: *Victor's Justice* (Princeton 1971) för en långtgående diskussion om dessa frågor. Ian Buruma: *The Wages of Guilt* (New York 1994) tar upp samma fråga så som den uttrycks av den japanske historikern Hata Kunihiko i början av 1990-talet s. 65. En omfattande diskussion kring den japanska inställningen till Tokyotribunalen och andra frågor som rör Det femtonåriga kriget förs i Laura Hein & Mark Selden: *Censoring History. Citizenship and Memory in Japan, Germany and the United States* (Armonk, New York 2000)
 24. Minear s. 71-72
 25. John W. Dower: *Embracing Defeat* (New York 1999) s.459. Se även Minear s.69-72 för diskussion kring rubriceringen av anklagelser vid Tokyotribunalen.
 26. Se bland annat Chang s 174-175
 27. Chang ibid.
 28. Chang s. 175
 29. Dower s. 446-449
 30. Minear s. 6
 31. Beskrivning hämtad från Chang s.170-172 med hänvisning till kinesiska källor.
 32. En recension av Tanakas bok publicerades på www.yomiuri.co.jp/newse/20010506wo62htm. I augusti 2006 dömde en kinesisk domstol två japanska författare som förminskade massakern samt förläggaren att betala 1,6 miljoner yuan (ungefär detsamma i svenska kronor) till Xia Shuqin, en 77-årig kvinna, överlevare från Nanjing, vars vittnesberättelse om bland annat sju av nio familjemedlemmar som mördades, avfärdas i böckerna. Dessa belades samtidigt med publiceringsförbud i Kina.
 33. Citerad av Chang s.201
 34. Monica Braw: Saburo Ienaga. *Dagens forskning* 16-17 december 2002
 35. Se bland annat tidskriften *Bungei Shunju* vol. 76, no 9 September 1998 s. 180-189
 36. www.japantoday.com/e/ 13 oktober 2004.
 37. *Peace is our Cry – Accounts of What War can Do to Man* (två delar) samlade av The Youth Division of Soka Gakkai (Tokyo 1982)
 38. Ibid del 1 s.40
 39. Ibid. s.43
 40. Ibid. s.48

-
41. Yuki Tanaka: *Japan's Comfort Women. Sexual Slavery and Prostitution during World War II and the US Occupation* (London 2001) s. 2-3
 42. Haruko Taya Cook & Theodore F. Cook: *Japan at War. An Oral History* (New York 1992) s.19
 43. Citerad från Yang Daqing "A Sino-Japanese Controversy: The Nanjing Atrocity as History" *Sino-Japanese Studies* 3 no. 1 (November 1990) i Chang s.211
 44. Edward Behr: *Hirohito. Behind the Myth* (London 1989) s. 198
 45. Chang s. 213
 46. Behr s. 198
 47. Ienaga s. 23
 48. Cook & Cook s.4, s. 15
 49. Ibid. s. 32
 50. Harriers s. 325
 51. Ibid. s. 320-321
 52. Cook & Cook s. 6
 53. Som ett exempel se debatten i samband med 50-årsdagen av krigsslutet Monica Braw: Japan kluvet om sin skuld i världskriget. *Svenska Dagbladet* 13 augusti 1995. Frågan diskuteras ur olika perspektiv i Chang samt utförligt i Hein and Selden och i Buruma.
 54. Monica Braw: Halvkväden ursäkt till Kina. *Svenska Dagbladet* 24 oktober 1992. Kejsar Akihito sade att han "beklagade djupt" att Japan "förorsakat det kinesiska folket stort lidande".
 55. Fredsavtalet mellan de allierade och Japan slöts i San Fransisco den 8 september 1951.
 56. Tanaka, se not 41
 57. Ett exempel är borgmästaren i Nagasaki, medlem av regeringspartiet LDP, Motoshima Hitoshi, som på en fråga ställd i lokalförsamlingen svarade att kejsar Hirohito hade ansvar för kriget. Uttalandet kom då kejsaren låg döende vintern 1988-1989. Motoshima förföljdes därefter av högerextremister med upp till 82 högtalarbilar åt gången. I januari 1989 sköts han i ryggen av en av dessa fanatiker, men överlevde.